

Jyrki Iivonen

Sosialistivallankumoukselliset ja kansallisuuskysymys Venäjällä

Sosialistisen ajattelun juurtuminen Venäjälle kesti lähes vuosisadan ajan. Ensimmäiset sosialistiset opintopiirit, joissa tutkittiin erityisesti Hegelin sekä ranskalaisen utopistisocialistin Charles Fourierin ajatuksia olivat toiminnassa jo 1830- ja 1840-luvuilla. Osanottajat olivat lähinnä opiskelijoita sekä köyhtyneitä aatelisia, esimerkkinä mainittakoon nuori Fjodor Dostojevski.¹ Työläisiä oli mukana erittäin vähän ja talonpoikia ei käytännössä ollenkaan.

Samalla kun tietoisuus läntisistä sosialistisista aatteista lisääntyi, erilaisten sosialististen ryhmien lukumäärä kasvoi. Marxin ajatuksiin nojautuva sosialismin suuntaus ei suinkaan ollut ainoa, joka sai Venäjällä kannatusta. Vielä tämän vuosisadan ensi vuosina siellä toimi monia erilaisia sosialistisia ryhmiä, joiden kannat mm. aina ajankohtaisessa kansallisuuskysymyksessä olivat toisistaan poikkeavat.²

Populismen tuntomerkit

Marxilaisuus ymmärretään tässä yhteydessä siis vain yhdeksi monista sosialistisista suuntauksista Venäjällä. Yhteistä kaikille sosialisteille oli kriittinen suhtautuminen yksityisomistukseen sekä pyrkimys laajimman mahdollisen tasa-arvon ja vapauden toteuttamiseen omistusoikeutta ja siihen olennaisesti liittyvää poliittisen vallan käyttöä säätelemällä. Marxilaisuus määritellään tässä ennen muuta sellaiseksi sosialistiseksi suuntaukseksi, joka näkee teollisuusproletariaatin sosialistisen vallankumouksen liikkeellepanevaksi ja johtavaksi voimaksi. Marxilaisten ryhmien eräänlaisena vastaakohtana olivat populistit, joille Venäjän väestön määrällisesti suurin luokka talonpoikaisto oli sosialistisen kehityksen keskeinen voima ja toteuttaja. Venäjän talonpoikaisvaltaisuudesta johtuen po-

pulistiset suuntaukset saivat nopeasti merkittävän aseman kaupunkien sosialistisesti suuntautuneen älymystön keskuudessa. Populismien ensimmäinen konkreettinen ilmenemismuoto järjestäytyneenä yhteiskunnallisena liikkeenä oli 1870-luvulla vaikuttanut Peter Lavin johtama Vpered-liike.³ Asialleen omistautuneet kaupunkilaisnuoret matkustivat maaseudulle valistamaan talonpoikia Euroopasta tulleista sosialistisista aatteista. Liike kuitenkin kaatui talonpoikien haluttomuuteen luopua perinteisestä yhteiskuntajärjestyksestä. Populismista tuli uudelleen merkittävä poliittinen voima vasta 1900-luvun alussa, jolloin perustettiin sosialistivallankumouksellisten eli eserrien puolue.

Kolmas Venäjällä yleinen sosialistinen suuntaus oli vuosisadan vaihteessa anarkismi, jolle tasa-arvon ja vapauden toteuttaminen merkitsi ennen muuta valtiokoneiston täydellistä murskaamista ja uuden valtiottoman yhteiskunnan luomista. Anarkismia ei kuitenkaan käsitellä tässä yhteydessä yksityiskohtaisemmin.

Populistien poliittisessa ohjelmassa oli neljä kohtaa, jotka erotivat sen Venäjän muista sosialistisista ryhmistä.⁴ Ensiksikin populistit näkivät historian pikemminkin ihmisen ja luonnon kuin eri yhteiskuntaluokkien välisen taistelun perspektiivistä. Historia oli heille prosessi, jonka kuluessa ihmisen valta luonnonvoimien yli kasvoi koko ajan. Toisaalta populisteilla esiintyi ajatus siitä, että ihminen ei voi ylittää luonnon asettamia rajoja. Tässä mielessä varhaisella venäläisellä populismilla on tiettyjä yhtymäkohtia nykypäivän ns. vihreään ideologiaan. Toiseksi populistien toiminta ja ideologia oli kyllä luokka-ajattelua, mutta teollisuustyöväestön sijasta se nojautui talonpoikaistoon, jonka sivistyneistön tuli tehdä tietoiseksi omasta asemastaan. Kolmanneksi, populistit hylkäsivät varsinkin ensimmäisten marxilaisten (mm. Plehanov) edustaman Venäjän yhteiskunnan länsimaalaistamisen ihanteen ja halusivat kehittää Venäjää perinteisen kyläyhteisön tarjoamalta ”kommunistiselta” pohjalta.⁵ He eivät toisin sanoen ymmärtäneet edistystä ja kehitystä teknologisesta perspektiivistä. Neljänneksi, eräiden populistien poliittiseen taktikkaan kuului olennaisena osana terrorismi hallitsevan valtakoneiston edustajia vastaan. Terroritoimintaa jatkettiin vielä lokakuun vallankumouksen jälkeenkin. Näiden ideologisten tekijöiden lisäksi populistien toiminta erosi yhdessä käytännöllisessä suhteessa ennen muuta bolshevikeista. Heiltä puut-

tui kiinteä ja tehokkaasti johdettu organisaatio, joka olisi ollut välttämätön puolueen asettamien poliittisten tavoitteiden saavuttamiseksi.

Vuoden 1906 kanta kansallisuuskysymykseen

Vaikka sosialistivallankumouksellisten puolue on katsottu perustetuksi jo vuonna 1901, sen ohjelma hyväksyttiin lopullisesti vasta vuonna 1906 Imatralla pidetyssä puoluekongressissa.⁶ Ohjelmaluonnoksen oli laatinut eräs puolueen tunnetuimmista teoreetikoista Viktor Tshernov. Ohjelmassa kiinnitettiin erityistä huomiota Venäjän maanomistusoloihin, mutta myös kansallisuuskysymys oli esillä. Eserrien ohjelma oli saanut vaikutteensa pääasiassa Itävallan sosialidemokraattiselta puolueelta, joka Brünnin kokouksessaan vuonna 1899 oli omaksunut ajatuksen kansallisesta kulttuuriautonomiasta. Sosialistivallankumoukselliset asettivat siten kansallisuuspoliittiseksi tavoitteekseen mahdollisimman laajan federalismin, jonka puitteissa kaikille Venäjän alaisuudessa eläville kansakunnille tuli taata ”kansallinen itsemääräämisoikeus ilman ehtoja”.⁷

Eserrät toivoivat kaikkien Venäjän valtakunnan alaisuudessa elävien kansojen suostuvan tällaiseen federaatioon. Mikäli joku kansakunta kuitenkin ehdottomasti halusi erota Venäjän valtioyhteydestä, se tuli sille sallia. Sosialistivallankumoukselliset korostivat itsemääräämisoikeuden vastustamisen vain etäännyttävän kansoja toisistaan. Puolue ei kuitenkaan ollut kannanotoissaan yksimielinen; huomattavan voimakas ryhmittymä vastusti kaikkia myönnytyksiä, jotka koskivat kansallisen itsenäisyyden myöntämistä vähemmistökansallisuuksille.

Imatralla hyväksytty puolueen ohjelma oli voimassa vuoteen 1917 saakka, jolloin täysin muuttuneiden poliittisten olosuhteiden valitessa pidettiin puolueen III edustajakokous. Venäjällä oli helmikuun vallankumouksen jälkeen perustettu väliaikainen hallitus, jolle myös eserrät antoivat ehdollisesti tukensa. Puolueen näkyvin hahmo, pitkäaikainen duuman jäsen Aleksander Kerenski, oli liittynyt hallituksen oikeusministeriksi, ilmoituksensa mukaan ”demokratian panttivangiksi”, edustamaan ennen muuta työläisten ja ta-

lonpoikien neuvostojen näkemyksiä.⁸ Todellisuudessa puolue joutui kuitenkin Venäjän perinteisten valtiollisten etujen takuumieheksi — uuden hallituksen tuli saada yleisen mielipiteen tuki esimerkiksi päätökselle jatkaa sotaa Saksaa vastaan. Sosialistivallankumoukselliset ajautuivat näin sovittamattomaan tilanteeseen, jossa vastakkain olivat puolueen alkuperäiset radikaalit tavoitteet sekä väliaikaisen hallituksen välittömät konservatiiviset tavoitteet.

Venäjän valtiolliset edut

Toukokuussa 1917 pidetyssä eserrien edustajakokouksessa ja siellä käydyssä kansallisuuspoliittista linjaa koskeneessa keskustelussa ristiriita käytännön politiikan ja puolueen ideologisten ihanteiden välillä tuli selvästi näkyviin. Puolueen sisällä oli itse asiassa edustettuna kolme eri linjaa. Oikeisto ei halunnut tehdä kansallisuusky symyksessä minkäänlaisia myönnytyksiä. Keskusta oli valmis myöntämään itsenäisyyden Puolalle ja ryhtymään joihinkin autonomian rajoja koskeviin erikoisratkaisuihin Suomen suuriruhtinaskunnan suhteen. Vain puolueen vasemmisto kannatti bolshevikkien tavoin kansakuntien itsemääräämisoikeutta ilman mitään ehtoja.

Pitkien keskustelujen jälkeen hyväksytyksi tuli kanta, jonka saanelivat Venäjän valtiolliset edut. Sosialistivallankumouksellisten tavoitteena oli nyt liittovaltio, jossa Venäjän valtakunnan puitteisiin kuuluneille kansakunnille tehdyt poliittiset myönnytykset olisivat olleet eräänlaisia valtiokokonaisuuden ja sen osien välisiä sopimuksia, eivät koskaan yksittäisten kansakuntien tekemiä yksipuolisia päätöksiä. Puolueen keskustan näkemysten mukaisesti vain Puolalla oli oikeus täydelliseen valtiolliseen itsenäisyyteen. Näin eserret muilta osin nojautuivat edelleen lähinnä ns. itävaltalaiseen malliin, johon aikaisemmin jo on viitattu.

Suhtautuminen Suomen itsenäisyyteen oli muuttunut vuoden 1917 kuluessa kriittisemmäksi. Kielteistä kantaa Suomen kansalliseen itsenäisyyteen perusteltiin puolueessa kolmella seikalla. Ensimmäinen perustelu koski tasa-arvoa; Suomen itsenäisyys asettaisi suomalaiset parempaan asemaan muihin Venäjän kansoihin nähden. Toiseksi muistutettiin, että itsenäisen Suomen maantieteellisestä asemasta aiheutuisi Venäjälle tiettyjä strategisia ongelmia. Erityisesti

viitattiin siihen, että etäisyys Suomen rajalta Pietariin oli vain runsaat 30 kilometriä. Kolmanneksi pelättiin Suomen itsenäisyyden vaikuttavan voimistavasti muiden Venäjällä asuvien kansojen separatistisiin pyrkimyksiin. Lisäksi eserrät vetosivat juridisiin näkökohtiin. Heidän mukaansa väliaikaisella hallituksella ei ollut juridista oikeutta päättää Suomen itsenäisyydestä vaan asian käsittely kuului marraskuussa 1917 valittavaksi määrätylle perustuslakia säätävälle kansalliskokoukselle.⁹ Tämä vaatimus oli sikäli ymmärrettävä, että puolue uskoi saavansa ehdottoman enemmistön kyseiseen elimeen.

Mitä pidemmälle vuosi 1917 kului, sitä näkyvämmiin sosialistivallankumoukselliset joutuivat sitoutumaan väliaikaisen hallituksen politiikkaan. Hallituksen valmius jyrkkiinkin toimenpiteisiin kansallisuuskysymyksessä näkyi mm. siinä, että se hajotti valtalain julistamisen jälkeen Suomen eduskunnan ja määräsi järjestettäväksi uudet vaalit, joissa itsenäisyyttä ajaneiden sosialidemokraattien ei toivottu enää saavan ehdotonta enemmistöä. Kerenski itse oli maaliskuussa 1917 Suomessa vieraillessaan luvannut suomalaisille laajimman mahdollisen autonomian, mutta ei varsinaista itsenäisyyttä. Suomen vaatiessa myöhemmin keväällä asemalleen kansainvälisiä takuita Kerenski tuomitsi suomalaiset kiittämättömiksi ja kieltäytyi keskustelemasta enempää Suomen asemasta.¹⁰

Lokakuun vallankumouksen jälkeen

Marraskuun 25. päivänä 1917 (uuden ajanlaskun mukaan) järjestetyissä perustuslakikokouksen vaaleissa sosialistivallankumoukselliset saivat odotetusti ylivoimaisen enemmistön. On laskettu, että tuolloin valitusta 707 edustajasta peräti 410 (58 %) oli sosialistivallankumouksellisia. Lisäksi on huomattava, että 370 heistä edusti puolueen keskustaa ja oikeistoa ja vain 40 vasemmistoa. Bolshevikkien osuudeksi jäi vastaavasti vain 175 paikkaa.¹¹

Näennäisestä enemmistöasemastaan huolimatta eserrät eivät pystyneet toteuttamaan omaa linjaansa Venäjän politiikassa. Järjestöllisen heikkouden vuoksi myös sisäiset erimielisyydet muodostuivat sille erittäin haitallisiksi. Marraskuussa 1917 kaikki valta oli jo käytännössä bolshevikkien johtamalla neuvostohallituksella.

Eserrät ajautuivatkin nopeasti sovittamattomiin ristiriitoihin bolshevikkien kanssa. Eserrien useimpien konkreettisten linjanvetojen pontimena oli pikemminkin bolshevikkien linjan vastustaminen kuin omaehtoisen poliittisen strategian ja taktiikan luominen. Siksi puolue ei esimerkiksi vieläkään hyväksynyt Leninin edustamaa kansakuntien itsemääräämisoikeutta puolustavaa linjaa. Sosialistivallankumouksellisten joulukuussa 1917 pidetyssä IV edustajakokouksessa kielteinen kanta itsemääräämiseen todettiin yksiselitteisen selvästi.¹²

Puolueen tavoitteena oli edelleen ”liittotasavalta, jossa perustuslaki takaisi keskushallitukselle lainsäädäntövallan” ja jossa ”kansallisia vähemmistöjä suojelisi liittohallitus, jonka tehtävänä samalla oli pitää Venäjää taloudellisenä kokonaisuutena valvomalla mm. yleistä taloudenhoitoa, kuljetuksia, kauppaa ja tietoliikennettä”.¹³ Näin sosialistivallankumoukselliset tulivat kansallisuuspoliittisissa näkemyksissään lähelle Rosa Luxemburgin aikaisemmin esittämiä ajatuksia, joissa taloudellisiin tekijöihin vedoten vastustettiin ajatusta Puolan irrottamisesta Venäjän yhteydestä.

Lokakuun vallankumouksen jälkeen sosialistivallankumouksellisten enemmistö yritti organisoida vähemmistökansallisuuksien liikettä neuvostohallitusta vastaan. Tässä pyrkimyksessä se kuitenkin epäonnistui, koska se kieltäytyi jatkuvasti ilmaisemasta ehdotonta tukeaan kansakuntien itsemääräämisoikeudelle. Puolueen oikeiston samaistuessa valkokaarteihin vasemmisto ajautui terrorismiin. Kesällä 1918 vasemmisto organisoï sekä murhayrityksen Leniniä vastaan että vallankaappausyrityksen, johon neuvostoliittolaisten lähteiden mukaan osallistui myös Venäjälle kansalaissodan jälkeen paenneita suomalaisia punakaartilaisia.¹⁴ Murhayritys Leniniä vastaan sinetöi lopullisesti sosialistivallankumouksellisten kohdalon. Puolueen toiminta kiellettiin ja sen Venäjällä vielä olleet johtajat vangittiin. Marraskuussa 1917 pidetyt vaalit ylivoimaisesti voittanut puolue oli näin vajaassa vuodessa kadonnut Neuvosto-Venäjän poliittiselta näyttämöltä lopullisesti.

- 1 *Frank*, Joseph, Dostoevsky. The Seeds of Revolt, 1821—1849, Princeton 1976, 239—272.
- 2 Venäjän sosialistisen ajattelun kehityksestä ks. erityisesti *von Borcke*, Astrid, Die Ursprünge des Bolschewismus. Die jakobinische Tradition in Russland und die Theorie der revolutionären Diktatur, München 1977.
- 3 Lavrovin keskeiset ajatukset on koottu teokseen *Lavrov*, Peter, Historical Letters, Berkeley and Los Angeles 1967.
- 4 *Radkey*, Oliver H., The Agrarian Foes of Bolshevism. Promise and Default of the Russian Socialist Revolutionaries, February to October 1917, New York 1958, 6—15.
- 5 Rajanveto ei tässä kysymyksessä ole kovin jyrkkä, sillä esimerkiksi Alexander Herzen samoin kuin Marx ja Engels kiinnittivät erityistä huomiota venäläisen kyläyhteisön tarjoamiin mahdollisuuksiin.
- 6 Imatra näyttää olleen tärkeä paikka venäläisille vallankumouksellisille vuosina 1905—1907. Trotski oleskeli siellä talvella 1904—1905 (*Trotsky*, Leon, My Life. An Attempt at an Autobiography, Harmondsworth 1984, 179). Vuonna 1907 siellä pidettiin myös trudovikkien konferenssi. Kyseistä tilaisuutta on muistelmissaan kuvannut juutalaisten sosialistisen järjestön Bundin edustajana paikalla ollut Vladimir Medem. (*Medem*, Vladimir, The Life and Soul of a Legendary Jewish Socialist, edited by Samuel A. Portnoy, New York 1979, 403—404).
- 7 *Radkey*, 37. Sosialistivallankumouksellisten kansallisuuspoliittisesta linjasta ks. myös *Pipes*, Richard, The Formation of the Soviet Union, Communism and Nationalism 1917—1923, Cambridge Mass. 1964, 30—31.
- 8 *Abraham*, Richard, Alexander Kerensky. The First Love of the Revolution, London 1987, 142—143.
- 9 Sama, 205.
- 10 Sama, 231, 259.
- 11 *Carr*, Edward Hallet, The Bolshevik Revolution 1917—1923, volume 1, Harmondsworth 1983, 120—121.
- 12 *Radkey*, Oliver H., The Sickle under the Hammer. The Russian Socialist Revolutionaries in the Early Months of Soviet Rule, New York 1963, 195.
- 13 Sama, 195.
- 14 *Leggett*, George, The Cheka: Lenin's Political Police. The All-Russian Extraordinary Commission for Combating Counter-Revolution and Sabotage (December 1917 to February 1922), Oxford 1981, 75—76.

